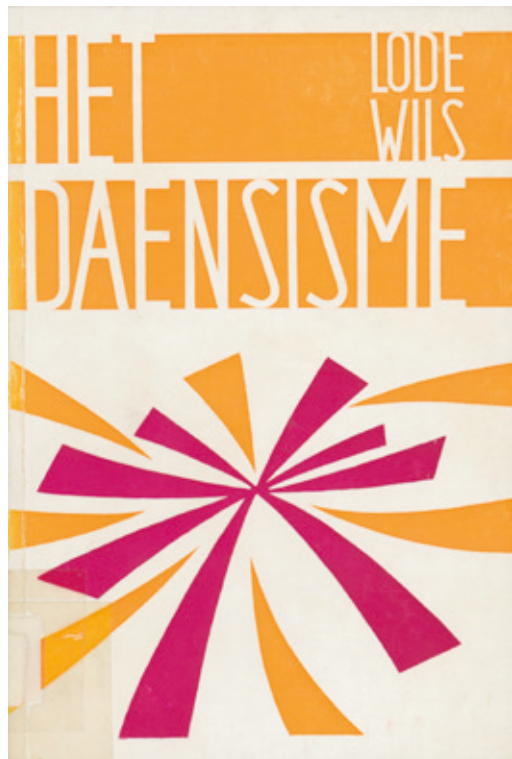

- ^ Covers van *De oorsprong van de kristen-democratie* (1963) en *Het daensisme* (1969) van Lode Wils. [ADV N, VW 6.490 & VW 26.110]

LODE WILS 95

FRANS-JOS VERDOODT

LODE WILS 95:

EEN HERINNERING IN DRIE CONTEXTEN
EN DRIE STAPPEN

LODE WILS 95

1. EEN HISTORIOGRAFISCHE ONTMOETING

Onze 95-jarige collega 'historiker' Lode Wils (1929) is noch *old school* noch *old boy*: zijn visie en zijn pen zijn nog steeds relevant onder ons aanwezig. Misschien minder aangescherpt dan ooit, maar toch. Want Lode is eigenlijk een echte performer: zestig jaar geleden schrikte hij mijzelf en ongetwijfeld vele anderen op toen hij in 1963-1969 naar buiten trad met een brede historiografie omtrent de wortels van de *Christen-democratie in Vlaanderen: De oorsprong van de Kristen-demokratie. Het aandeel van de Vlaams-demokratische stroming in 1963 en Het daensisme. De opstand van het Zuidvlaamse platteland in 1969*. Voor velen onder ons hebben die Wils-publicaties een belangrijke rol gespeeld in het ontdekken van Wils' historiografisch metier en zijn historiografisch parcours. En voor velen onder ons eveneens in het ontwikkelen van het eigen historiografisch parcours.

Tijdens het oorlogsjaar 1940 had historicus Hendrik Elias (1902-1973) weliswaar zijn *Priester Daens en de Christene Volkspartij. 1893-1907* gepubliceerd, maar noch de auteur noch het thema maakten na de oorlog een echt goede beurt qua algemene verspreiding en waardering: de toenmalige VNV-leider Elias zat na de Tweede Wereldoorlog een levenslange gevangenisstraf uit wegens verregaande collaboratie met nazi-Duitsland. Daarenboven waren vele overlevenden van de vooroorlogse daensistische beweging, via hun engagement in het VNV (of in mindere mate in de DeVlag), eveneens gecompromitteerd door diezelfde Vlaamse collaboratie. Zowel in de brede, persoon-

lijke familiekringen als in de bredere sociale omgeving liep men daardoor geenszins te koop met dit (priester) Daens-gerelateerd verleden. Integendeel, het werd eerder een gevoel van pudeur dan een zelfverzekerd verwijzen naar het verleden. Kwam daar bovenop: het feit dat de sterk uitgebouwde sociaaleconomische structuren van de florissante (op de spraakmakende Daens-erfenis steunende) beweging uit het interbellum (en de Tweede Wereldoorlog), samen met de herinnering aan hun pioniers en leiders, volkomen waren weggevaagd in de regio Aalst-Ninove, nochtans de bakermat van de beweging. Daartegenover hadden de katholieken na de Tweede Wereldoorlog in Aalst hun zeer zichtbaar Groen Kruis-complex van vakbonden, ziekenfondsen, vakantiereizen, spaarkassen enz. uitgebouwd. De groene vlag die daar (bij gunstige wind triomfantelijk) wapperde, stond in scherp contrast met de bescheiden vlag van de 'nieuwe daensisten' die, op historische gronden, tijdens familiale en sociale bijeenkomsten, luid zongen over wat zij als hun monopolie beschouwden, nl. de groene vlag.

De 'Antwerpse Leuvenaar' Lode Wils is begrijpelijkerwijze nooit getuige geweest van die specifieke wereld in de regio Aalst. Maar hij heeft de diepere wortels ervan wel duidelijk opgemerkt en beschreven. Karel Van Isacker (1913-2010) van zijn kant, jezuïet, historicus en hoogleraar, was via zijn grootouders familiaal verbonden met de regio Ninove, waar de eerste kernen van de daensistische beweging ontstonden. Ook hij beschreef, eventueel qua perceptie intenser dan Wils het deed, de wortels en de leefwereld van de belangrijkste daensistische pioniers.

LODE WILS 95

2. HET ADVN EN DE NATIONALE BEWEGINGEN

Het ADVN is een archiefinstelling die gericht is op de studie van de nationale bewegingen in Europa. Oorspronkelijk en strikt juridisch: het Archief en Documentatiecentrum voor het Vlaams nationalisme, dat zich vandaag het Archief voor nationale bewegingen noemt.

Niet ten onrechte, want doorheen haar veertigjarig bestaan heeft de instelling zich duidelijk gericht op het brede, internationale en wetenschappelijke spectrum van de nationale bewegingen. Dat ADVN-spectrum overstijgt de uitsluitende focus op de Vlaamse beweging (als een breed gedragen verschijnsel) en op de Vlaamse natie (als een vrijwillige gemeenschap, met een 'evidente' kern).

De archiefvorming rondom het nationalisme en/of de nationale bewegingen vormen dus de basisopdracht van het ADVN als archief-, documentatie- en onderzoekscentrum. Gaat het bij dat kernidee om een isme of om een beweging?

Toen het ADVN in 1984 ontstond, oogde het onderscheid tussen beide begrippen nog betrekkelijk vaag en bovendien niet echt werkbaar. Maar tijdens de daaropvolgende decennia werden én de gemeenschappelijkheid én het praktische onderscheid duidelijk: enerzijds het nationalisme als denksysteem en anderzijds de nationale beweging

als de politiek-maatschappelijke (en in zekere zin ook culturele) beweging, beide met de natie als kernidee, waarbij het nationalisme telkens als de motor functioneert. Daarbij dient uiteraard nauwgezet het zogenaamde essentialisme vermeden, de visie waarbij het Vlaams nationalisme en de Vlaamse gemeenschap a.h.w. een essentie bezitten of een natuurlijke evidentie.¹

Toegepast op de Vlaamse beweging, zou men kunnen stellen dat de Vlaamse beweging (als taalbeweging) ontstond in het negentiende-eeuwse België en dat zij de Belgische staat beschouwde als haar eigen natie – het hart van de Belgische parlementaire democratie aan de Wetstraat in Brussel heet overigens het 'Natieplein'. Het Vlaams-nationalisme van zijn kant vond zijn funderingsmythe tijdens de (deels op Vlaamse bodem beslechte) Eerste Wereldoorlog. De kern van die funderingsmythe werd gevormd door de (tegen het einde van de oorlog steeds luider klinkende) vraag of een Belgische natie en een Vlaamse natie nog verder konden samengaan binnen één staat. Want het oorlogsleed van de Vlaamse soldaten bij de verdediging van de Belgische natie, zo werd in Vlaamsgezinde kringen gesteld, werd niet gecompenseerd door de inwilliging van de emancipatorische eisen van de Vlaamse beweging. Het vervolg van die feitelijke opstand tegen België is bekend: in lengte van jaren zijn dat het frontisme, de Frontpartij, het VNV en enkele rand- en tegenpartijen, de Vlaamse collaboraties met de bezetter, de Volksunie, de Vlaamse vleugelvorming binnen de traditionele, unitaire partijen (liberaal, katholiek, socialist), het Vlaams Blok/Vlaams Belang, de N-VA.

In 1973 ontstond de Belgische Cultuurpactwetgeving. Na de chaotische en extreem gepolariseerde en incidentrijke periodes van de Koningskwestie en de Schoolkwestie², schiep de (nieuwe) politieke constellatie in België de ruimte en tevens de motivatie voor een (voorheen ongeziene) de-polariserende politieke en maatschappelijke context. Daarin konden (onder meer) enkele privaatrechtelijke archief-, studie- en

1 Gemeenschappen bezitten wel vaak een 'evidente' kern. Voor een omstandige benadering van die nationalisme-gerelateerde begrippen, zie F.-J. Verdoordt, *Nationale bewegingen in Europa*, UA, Antwerpen 2007-2008, 62pp.

2 - De Cultuurpactwetgeving vloeide voort uit het principe van de culturele autonomie in de Staatshervorming van 1970: binnen de Belgische gemeenschappen moesten alle ideologische en filosofische strekkingen, mits erkend, een gewaarborgd en gesubsidieerd bestaan kunnen leiden. Dit pact werd in 1972 ondertekend door alle Belgische politieke partijen, met uitzondering van de Volksunie (VU). De overeenkomst werd in 1973 opgevolgd door een wet (Belgisch niveau) en in 1974 door een decreet (Vlaams niveau).

- De Koningskwestie (1940-1951) was een inter-partijpolitiek conflict dat in België ontstond rondom de Belgische koning Leopold III (m.b.t. diens houding tijdens de Wereldoorlog en zijn terugkeer in België in 1950, nadat hij in 1944 naar Duitsland en vervolgens naar Oostenrijk was gedeporteerd).

- De Schoolkwestie heeft betrekking op de Tweede Schoolstrijd in België (1950-1958). Net zoals de Eerste Schoolstrijd (1878-1884), ontwikkelde die zich rondom de positie van het katholiek onderwijs versus het staatonderwijs (de zogenaamde 'officiële scholen').

documentatiecentra ontstaan die zich richtten op de archiefproblematiek en op de geschiedenis van de grote sociaal-politieke strekkingen in Vlaanderen. Die instellingen werden in de mogelijkheid gesteld om hun taak te vervullen via de erkenning en subsidiëring door de Belgische en later door de Vlaamse overheden. Specifiek met betrekking tot de Vlaamse privaatrechtelijk archief- en documentatiecentra – waar toe het ADVN behoorde – werd die waarborg bij decreet vastgelegd door het Vlaams Parlement.

Los van de door de Cultuurpactwetgeving geschapen pacificerende context, bezat de idee voor het oprichten van het ADVN (1984) haar eigen geschiedenis. Die hing in enige mate samen met het *compagnon-de-voyage*(schap) dat zich vanaf de jaren 1970 had ontwikkeld tussen academicus en flamingant Jozef Maton (1933-2023) en mijzelf. Maton was dé gesprekspartner die ik reeds tijdens de zestiger jaren van vorige eeuw had leren kennen. Via lectuur, maar in de eerste plaats via de vele gelegenheden waarin wij (in de rand van ons optreden als 'Vlaamse' gastsprekers) bij wijze van spreken 'eindeloos redeneerden' omtrent allerlei filosofische en maatschappelijke kwesties én omtrent de (recente) geschiedschrijving in en over Vlaanderen.

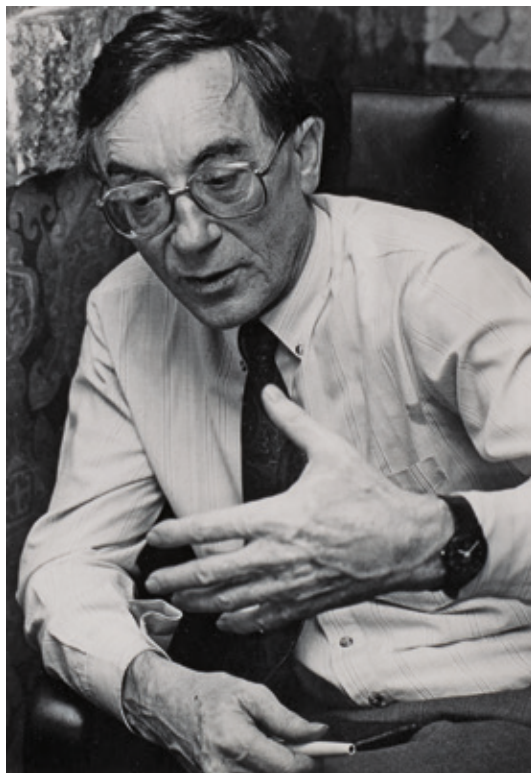
Wat dat laatste betrof, ontbrak het ons alvast niet aan waardering voor de publicaties van de hierboven geciteerde historici Karel Van Isacker en Lode Wils. Maar de eerste vonden wij toch te 'gevangen' binnen het klerikalisme, de tweede beoordeelden wij als 'voelbaar anti-Vlaams-nationalistisch'. Toegegeven, wij onderschatten toentertijd nog al te licht de objectieve betekenis van Lode Wils voor de Vlaamse geschiedschrijving.

Jozef Maton was bij zijn overlijden emeritus van de UGent, waar hij fungeerde als hoogleraar en later als directeur-diensthooft in de discipline Economie, bedrijfseconomie en management. In de sociaaleconomische sector verwierf hij bekendheid als medewerker van GERV (Gewestelijke Economische Raad voor Vlaanderen), de SERV (Sociaal-economische Raad voor Vlaanderen) en als bestuurder van de ASLK (Algemene Spaar- en Lijfrentekas). Deze laatste (iconische) Belgische instelling was in 1865 opgericht en werd vooral bekend als beheerder van het verplichte schoolsparen in het lager onderwijs in België. Zij kon tijdens de financiële crisisjaren 2000-2009 echter slechts overleven dankzij de steun van de Belgische staat en zij ging daarna over in internationale bancaire handen. Jozef Maton beleefde die crisis vanaf de eerste rij, als crisismanager en tegelijk afgevaardigde van de Volksunie-partij (VU), waar hij behoorde tot de invloedrijke kern van het hoofdbestuur van die partij. Hij werd er ook geconfronteerd met een scherpe crisis, nadat de VU actief had meegewerkt aan het (in ruime Vlaams-nationalistische kringen scherp veroordeelde en bestreden) Egmontpact (1977) en de Stuyvenbergakkoorden (1978). Die politieke pacten zouden overigens leiden tot de (definitieve) links-rechtsbreuk binnen het Vlaams-nationalisme, dé breuk waaruit zich later, langs de 'rechterzijde', het Vlaams Blok (later Vlaams Belang) zou ontwikkelen. Daartegenover zou later, via enkele tussenstappen en nieuwe dissidenties, de Nieuw-Vlaamse Alliantie ontstaan. Jozef Maton speelde een belangrijke rol in de (uiteinde-lijke) mutatie van VU naar N-VA (Nieuw-Vlaamse Alliantie).

> Jozef Maton, s.d.
[ADVN, VFA 10497/2]

Terwijl Jozef Maton en ikzelf met spijt oordeelden dat de Vlaamse vakhistorici de geschiedenis van de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme al te zeer verwaarloosden, beseften wij tegelijk dat het m.b.t. de andere historisch-filosofische strekkingen in Vlaanderen (socialisme, liberalisme, katholieke strekkingen) wel beter was gesteld.

Dat besef van feitelijke onmacht liet zich best (beeldend) vertalen door de sfeer op te roepen van een toentertijd iconisch lied: *'aan de andere kant van de heuvels is het gras altijd groener'*.³ Dus konden wij die andere kant maar beter verkennen en er ook onze stek trachten te verdienen. Dat gebeurde overigens reeds in enige mate, want ik fungeerde toentertijd reeds binnen allerlei actieve historiografische werkgroepen.⁴ En bepaalde tekenen waren overigens gunstig: van bepaalde Vlaamse prominente politici was het bekend dat zij de wetenschap en de cultuur in Vlaanderen erg genegen waren. Er diende dus gehandeld.

Op het einde van 1981 ontmoette ik in Aalst, eerder toevallig, (de pas in functie getreden) minister Marc Galle (1930-2007), wiens bijzondere culturele belangstelling bekend was en die, zo wist ik via 'ingewijden',⁵ ervan droomde om ooit gouverneur van de Provincie Oost-Vlaanderen te kunnen worden. Na mijn gesprek met Marc Galle – over de archiefwereld in Vlaanderen en met het plan in het achterhoofd van wat twee jaar later het ADVN zou worden –, trok ik in de loop van 1982 naar het Kabinet-Schiltz.

— 3 Een zinspeling op het bekende lied *'Het gras is altijd groener aan de andere kant van de heuvels'* van Ramses Shaffy & Liesbeth List, 1971.

4 De 'Werkgroep Historisch Onderzoek' en de 'Werkgroep Archief Vlaamse Sociale Strijd', beide gesitueerd in Aalst en de 'Werkgroep Museum van de Vlaamse Sociale Strijd' van het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen in Gent.

5 O.a. schrijver Louis-Paul Boon (1912-1979) en volksvertegenwoordiger Bert Van Hoorick (1915-2000). Met beide socialistische persoonlijkheden onderhield ik een vriendschappelijke band. Ook Marc Galle was overigens socialist qua obediëntie.

De dichter Henri-Floris Jaspers (1944-2017), die ik had leren kennen tijdens mijn literaire kennismaking met de VECU in Antwerpen, fungeerde toentertijd als adviseur op het ministerkabinet van Schiltz.⁶ Jaspers stond open voor mijn enigszins gewaagd project om aan een reeks Vlaamse vooraanstaanden de vraag voor te leggen of zij mijn historiografisch initiatief (dat later het ADVN zou worden) konden steunen. Hugo Schiltz (1927-2006) zelf, die later, naast VU-voorzitter Vic Anciaux (1931-2023) en VU-parlementslid André De Beul (1938-2011), op wetgevend vlak de belangrijkste ADVN-steunbieders zouden worden, stond aanvankelijk uitgesproken sceptisch tegenover de kansen op succes voor het project. Wegens te duur, oordeelde hij, te omslachtig qua oprichting en wellicht te weinig verzekerd van de nodige interesse binnen de wetenschappelijke wereld. Schiltz was er daarenboven van overtuigd dat de collega-instellingen AMSAB (Archief en Museum voor de Socialistische Arbeidersbeweging) en het KADOC (Katholiek Archief en Documentatiecentrum) geen 'concurrent' naast zich zouden aanvaarden – een wantrouwen dat overigens niet echt terecht zou blijken te zijn. En daarenboven meende Hugo Schiltz dat er te weinig wetenschappelijk *know-how* beschikbaar was binnen de Vlaamse beweging en binnen het Vlaams-nationalisme. VU-directeur en senator Toon Van Overstraeten (1926-2011), die bekend stond als een van de weinige personen die invloed konden uitoefenen op de strak persoonlijk regisserende Hugo Schiltz, steunde mijn 'onderneming' en oefende 'enige druk' uit op Schiltz. Dat hielp. Van Overstraeten was overigens mijn dorpsgenoot met wie ik vaak bitter 'redeneerde' over het gebrek aan wetenschappelijke ambitie onder de 'geletterde' Vlaamse politici.

Al die (op zich vrijblijvende) gesprekken motiveerden mijn 'queeste' op weg naar het ADVN.

Onder de 'Vlaamse noemer' bestonden toentertijd reeds een paar verdienstelijke, maar anderzijds beperkte initiatieven, zoals het Daensarchief⁷ in Aalst en het Borms Dokumentatie- en Aktiecentrum (BDAC) in Antwerpen. Dat laatste initiatief was ideologisch uitgesproken gekaderd, een verbinding die het toekomstige ADVN absoluut wilde vermijden. Zoals dat eveneens gold voor elke andere ideologie.⁸ De leidende gedachte bij de oprichting van het ADVN was immers dat zo snel mogelijk diende gestreefd naar een op wetgeving gesteunde, structurele steun vanwege de politieke klasse. Want uitsluitend die context, was het oordeel, kan leiden tot het democratisch en autonoom functioneren van een wetenschappelijke instelling.

⁶ De VECU was een literair genootschap in Antwerpen, waar men de (vooral jonge) Antwerpse literaire *beau-monde* kon ontmoeten. Ook Hugo Schiltz frequenteerde de kring.

⁷ Thans: 'Documentatiecentrum en Archief voor de Hedendaagse Geschiedenis van de Denderstreek'. De historicus Reinoud D'Haese, gespecialiseerd in de geschiedenis van het Vlaams-nationalisme en in de daensbeweging in het arrondissement Aalst tijdens het interbellum, was er de eerste, door de overheden erkende en gesubsidieerde archivaris.

⁸ Ideologie als een 'beperkt, vaak ongunstig, op eenzijdige (maatschappelijk bepaalde) opvattingen berustend gedachte- en leerstelsel' (*Van Dale Groot Woordenboek van de Nederlandse taal*, Utrecht-Antwerpen, 2005).

^ Afscheid kabinet Anciaux; Hugo Schiltz geeft geschenk aan Vic Anciaux, Steenokkerzeel, 3 april 1979. [ADV N, VFB 26]

Ik stond met mijn archiefplannen niet alleen. Ook de Aalsterse historicus Reinoud D'Haese, een collega in de organisatie van allerlei Oost-Vlaamse archivalische initiatieven en toentertijd archivaris van het Daensarchief (Stad Aalst), koesterde dezelfde 'ambitie'. Onze visie op de weg er naartoe verschilde evenwel. D'Haese verkeerde in de mogelijkheid om het project te laten starten vanuit het beschikbare archief van zijn grootvader, de in Vlaamse kringen toentertijd nog steeds gememoriseerde oud-VNV-politicus Ernest Van den Berghe (1897-1995), die tevens bereid was om zijn leegstaand industrieel pand ter beschikking te stellen als archiefdepot. Ikzelf betwijfelde echter de levensvatbaarheid op de lange termijn van zo'n persoonsgebonden constructie, zowel financieel als qua inhoudelijke autonomie. Ikzelf verkoos daarom een andere weg, nl. een primordiale overheidserkenning en -subsiëring. Die tweevoudige doelstelling lukte. Reinoud D'Haese werd de allereerste wetenschappelijke medewerker van het ADVN.

Het ADVN werd ten slotte opgericht op 21 maart 1984, in de vorm van een klassieke vzw. De vestiging gebeurde, tegen de inzichten en bedoelingen van Maton en mijzelf in, niet in (het geografisch vlot bereikbare en academisch sterk uitgebouwde) Gent, maar in het (toentertijd eerder 'verre' en zeer filegevoelige) Antwerpen. Daar gold een plausibele reden voor: Antwerps AMVC-directeur Ludo Simons (*1939), die ik in het (eveneens Antwerpse) AMVC had leren kennen tijdens mijn historiografische onderzoeken, zorgde ervoor dat het Antwerpse Stadsbestuur mij een werkplek – en later een echte thuis voor het ADVN – ter beschikking stelde in een van zijn gebouwen in de Minderbroederstraat, quasi hartje stad dus.

Tegen het vooruitzicht van de oprichting van het ADVN was intussen verzet gerezen door twee KUL-hoogleraren (en gezagvolle experts inzake de geschiedenis van de Vlaamse beweging), nl. Reginald De Schryver (1932-2012) en Lode Wils. Zij oordeelden dat een in Gent gesitueerd ADVN zich geografisch te veraf zou bevinden en dus nadelig zou zijn voor hun Leuvense studenten. Zij hadden hun bezwaren schriftelijk en mondeling (en buiten mijn medeweten en dat van Jozef Maton) overgemaakt aan de voorzitter van de VU, omdat zij er blijkbaar – maar helemaal ten onrechte – van uitgingen dat het toekomstige ADVN een VU-onderdeel zou worden. Ook Ludo Simons, die de Gentse bui zag hangen, die sterk inzette op de culturele rol van Antwerpen en tegelijk vreesde voor een ernstige wedijver t.o.v. zijn AMVC, had blijkbaar reeds zijn bedenkingen overgemaakt aan de VU-voorzitter. Voor de goede orde: zodra het wetenschappelijke en autonome profiel van het ADVN duidelijk werden, bleef Ludo Simons op alle vlakken onverminderd een loyale steun én een *compagnon de route* voor het ADVN.

Aan de allereerste overheidssteun voor het ADVN kleefde een bizar verhaal: de voormalige Vlaamse minister voor Cultuur Karel Poma (1920-2014) maakte zijn eerste toelage voor het ADVN over aan de VU, via het toenmalige 'Barricadenplein'.⁹ Enige navraag had hem immers geleerd dat daar een VNAD (Vlaams Nationaal Archief en Documentatiecentrum) was opgericht. Die oprichting gebeurde duidelijk om zogenaamde 'economische' redenen ten gunste van de VU, nl. met de bedoeling om de overheidssubsidies binnen te halen.

ADVN en VNAD? Het klinkt enigszins overlappend en verwarrend tegelijk, want gevormd door dezelfde verkortingen en dezelfde medeklinkers. De VNAD was de de facto-spookinstelling die nooit enige historiografische activiteit heeft ontwikkeld, maar zij bestond dus wel en zij zorgde duidelijk voor enige verwarring en zij verwierf bovendien (een niet voor haarzelf doch voor het ADVN bestemde) overheidssteun.

⁹ Genoemd naar het toenmalige hoofdkwartier van de VU, gelegen aan het Barricadenplein in Brussel.

Het duurde nog ten volle twee jaar en heel wat druk alvorens het (door de VU opgerichte) VNAD door diezelfde VU werd ontbonden. Het doorstorten (door de VU) van het subsidiebedrag aan het rechthebbende ADVN, vereiste daarenboven nog enig (discreet en geduldig) politiek en administratief 'trappezenwerk'. Want het jonge ADVN kon zich allerminst veroorloven dat helemaal ten onrechte het beeld zou ontstaan dat de instelling een feitelijk onderdeel vormde van de VU. Het ADVN kon zich bovendien niet veroorloven een openlijke confrontatie aan te gaan met diezelfde VU.

Jozef Maton en ikzelf beëindigden in 2004 gelijktijdig en spontaan onze mandaten in het ADVN: Maton als voorzitter, ikzelf als directeur. Een jaar later nam ik de symbolische voorzittershamer over van Maton: wij bleven *compagnons de route* onder elkaar. In 2014 legde ik ten slotte zelf de 'hamer' neer.

Einde van een niet-onbewogen verhaal dus. En in de eerste plaats leidend tot de melancholie ten opzichte van één persoon: Melancholie dwinct m.i. de zin. *Alleen up ein en de anders gein*.¹⁰ En daarna de melancholie t.o.v. de vele sterke persoonlijkheden die hun plaats vinden in de nissen van dit verhaal.

OPNIEUW LODE WILS 95

3. DE GODEN DOBBELEN OVER ONS BESTAAN.

Opdracht:

Beste Lode, mocht ikzelf alsnog de 95 bereiken, men weet maar nooit, dan ben jij reeds een heel eind op weg voorbij de 100. Jouw vitalità, wat een queeste!

Intussen dobbelen de goden over ons bestaan. Blijven zij tegelijk onwetend over onze geschiedenis? Mogelijk niet, want dankzij de moderne technologieën kunnen zij wellicht uw geschriften lezen.

¹⁰ Citaat uit: F. Willaert, *Het Nederlandse liefdeslied in de middeleeuwen*, Amsterdam 2021.